

Інвентаризація лексико-фразеологічної групи прикметників зі значенням інтелекту в сучасній німецькій мові

Останнім часом з великим інтересом досліджується мовна картина світу (МКС), яка представляє собою відображення всього оточуючого в мовному досвіді народу у вигляді системи номінацій, організованої сукупності мовних понять, „які за допомогою лексем виражають у мовній системі всюди наявні взаємозв'язки та відношення між елементами дійсності, і на цій основі – між мовними поняттями“ [1:17]. Системне дослідження МКС стосується як правило, визначення її складових – окремих лексико-семантичних груп (ЛСГ).

У даній статті визначається лексико-семантична група (ЛСГ) як семантичне об'єднання слів (парадигм) однієї частини мови [5:49]. До списку фразеологізмів входили ті, які у своєму складі мали якусь лексичну одиницю зі списку інвентаризованих.

Метою статті є визначити склад лексико-фразеологічної групи прикметників зі значенням інтелекту в сучасній німецькій мові.

Новизна дослідження полягає в тому, що вперше в синхронії проводиться інвентаризація лексико-фразеологічної групи прикметників зі значенням інтелекту в сучасній німецькій мові на об'єктивних формалізованих основах.

Актуальність вбачається у використанні результатів формалізованого дослідження та у створенні правильної основи для когнітивних робіт.

Дослідження базується на принципі об'єктивної інвентаризації ЛСГ, широко репрезентованого дослідниками В.В. Левицьким, Н.Д. Капатруком та Л.В. Бистровою [2:75-78], та в інших публікаціях цієї школи.

У даній статті ми використали методику вищезгаданих дослідників. Для визначення ваги компонента в тлумаченні використовується формула (1), за допомогою якої можна визначити вагу компонента в кожному зі слів отриманого списку [3:88]:

$$W=(n+1)-r/n, \quad (1)$$

де W – вага компонента, n – кількість компонентів тлумачення, r – порядковий номер компонента в словниковій статті.

Значення W можуть бути в межах від нуля до одиниці. Чим ближче величина ваги компонента до одиниці, тим більше він семантично зв'язаний з основним значенням тлумачного слова.

З метою більшої об'єктивізації було використано вісім словників (чотири синонімічні¹ та чотири тлумачні² словники сучасної німецької мови, за допомогою яких ми визначали середню вагу компонента за формулою:

$$W_{\text{серед.}} = \frac{W_1 + W_2 + \dots + W_n}{n}, \quad (2)$$

де $W_{\text{серед.}}$ – середня вага компонента, $W_1, 2, n$ – вага компонента в першому, другому, n – му словнику, n – кількість словників.

На першому етапі визначаємо домінанту групи (для прикметників – *klug*) і на основі словників складаємо початковий список слів, за допомогою яких розкривається зміст домінанти. Далі за допомогою формул знаходимо середню вагу домінанти в тлумаченні слів вихідного списку: таблиця 1. На другому етапі початковий список стратифікуємо на основі частотних характеристик слів, що входять до його складу. Словам, які зустрілись у чотирьох і більше з восьми синонімічних та тлумачних словників, надається статус ядерних лексем. У нашому випадку до таких належать: *intelligent* (0,81), *schlau* (0,64), *gescheit* (0,63), *weise* (0,59). На основі одержаних результатів весь список поділяється на 3 групи:

Перша група – прикметники, що мають вагу 0,5 та вище, які описують основне значення домінанти та належать до „ядра” групи: *intelligent* (0,81), *schlau* (0,64), *gescheit* (0,63), *weise* (0,59).

¹ 1) Peltzer K., Normann R.: Das treffende Wort: Wörterbuch sinnverwandter Ausdrücke – Thun: Ott Verlag, Aufl.19, 1994.– 695 S.

2) Duden. Das Synonymwörterbuch. – Mannheim, Leipzig, Wien, Zürich: 3., völlig neu erarbeitete Auflage: Dudenverlag, 2004 – Bd. 8.

3) Bulitta E., Bulitta H.: Das grosse Lexikon der Synonyme – Frankfurt am Main: S. Fischer Verlag GmbH, 2005. – 1049 S.

4) Görner H., Kempcke G. Synonymwörterbuch. –Leipzig: VEB Bibliographisches Institut, 1974. – 643 S.

² 1) Bünting K., Karatas R.: Deutsches Wörterbuch – Chur/Schweiz: Isis Verlag AG, 1996. – 1472 S.

2) Duden. Deutsches Universalwörterbuch. – Mannheim / Wien / Zürich: Dudenverlag, 1996. – 1816 S.

3) Lingen. Neues deutsches Wörterbuch – Köln: Lingen Verlag, 2003. – 1055 S.

4) Wahrig G. Wörterbuch der deutschen Gegenwartssprache. – Gütersloh: Bertelsmann Lexikon Verlag GmbH, 1994. – 1824 S.

Друга група – прикметники, вага яких коливається в межах від 0,1 до 0,5. Ці прикметники входять до центрального складу групи: geschickt (0,2), helle (0,25), begabt (0,13), überlegt (0,11), lebensstüchtig (0,13), verständig (0,32), vernunftbegabt (0,27), vernünftig (0,46), scharfsinnig (0,35), geistreich (0,35), durchdacht (0,11), feinsinnig (0,12), gelehrt (0,11), Hand und Fuß haben (0,1), clever (0,3), diplomatisch (0,21), sinnvoll (0,1), umsichtig (0,1), geweckt (0,2), aufgeweckt (0,34), gelehrig (0,13), klardenkend (0,13).

Вага домінанти klug в тлумаченні слів вихідного списку

Таблиця 1

		W1	W2	W3	W4	W5	W6	W7	W8	W- сумарне	W- середнє
1	geschickt	0,43	0,1			0,5	0,53			1,56	0,2
2	gescheit	0,2	0,66	0,37	1		0,8	1	1	5,03	0,63
3	helle	1	-	-	1	-				2	0,25
4	begabt	0,94			0,09			-	-	1,03	0,13
5	bedacht	0,57							-	0,57	0,07
6	talentiert	0,44								0,44	0,06
7	überlegt	0,83							-	0,83	0,11
8	urteilsfähig	0,67	-	-	-					0,67	0,08
9	lebens- tüchtig	1	-							1	0,13
10	verständig		0,68	0,67	0,5		0,67			2,52	0,32
11	vernunft- begabt	0,67		0,47	1				-	2,14	0,27
12	zurech- nungsfähig	0,75							-	0,75	0,09
13	vernünftig	0,44	0,58	0,88	1	0,75				3,65	0,46
14	schlau	1	0,73		0,41	1	0,29	0,67	1	5,1	0,64
15	scharf- sinnig	0,33		0,46	1	1			-	2,79	0,35
16	geistreich	1			0,23	-	0,72		0,86	2,81	0,35
17	weise	0,33	0,78	0,63	0,33	0,67		1	1	4,74	0,59
18	aufgeklärt	0,41								0,41	0,05
19	bedächtig	0,48		-						0,48	0,06
20	durchdacht	0,89				-	-	-	-	0,89	0,11
21	feinsinnig	0,95							-	0,95	0,12
22	feinspürig	0,55		-	-	-	-	-	-	0,55	0,07
23	gelehrt	0,27	0,58			-				0,85	0,11
24	Hand und Fuß haben	0,78							-	0,78	0,1
25	intelligent	0,96	0,5	0,47	1	1	1	1	0,5	6,43	0,81
26	clever	-	0,72	0,64		1				2,36	0,3
27	diploma- tisch		0,67				0,36	0,6		1,63	0,21
28	sinnvoll		0,76							0,76	0,1
29	umsichtig		0,79						-	0,79	0,1
30	geweckt			0,57	1				-	1,57	0,2
31	aufgeweckt			0,82	1			0,17	0,75	2,74	0,34

32	gelehrig				1					1	0,13
33	wach	-	-	-	0,71					0,71	0,09
34	klarden- kend				1			-	-	1	0,13

Третя група – прикметники з вагою $W < 0,1$, які ми відносимо до периферійного складу зазначеної ЛСГ: bedacht (0,07), talentiert (0,06), urteilsfähig (0,08), zurechnungsfähig (0,09), aufgeklärt (0,05), bedächtig (0,06), feinspürig (0,07), wach (0,09).

Але „тест на ім'я” не завжди може дати об'єктивний результат. За межами основної групи залишаються слова, які входять до лексико-семантичної групи, що формується, але не описуються домінантою. Тому для визначення того, які з іменників, прикметників, прислівників, дієслів, крім вже названих, належать до основного складу ЛСГ, ми пропускаємо їх через „фільтр” слів, що входять до ядра, тобто проводимо операцію „тест на ядро”. Якщо їх значення описується хоча б одним компонентом ядра, то тестоване слово включається до складу ЛСГ. Отримані за процедурою W величини можна певною мірою стратифікувати, що робить процедуру інвентаризації не лише об'єктивнішою, а й наочнішою. Результати проведеного „тесту на ядро” наводяться в таблиці 2.

Вага „ядрових” слів intelligent, schlau, gescheit, weise

в тлумаченні прикметників та прислівників вихідного списку

Таблиця 2

		W1	W2	W3	W4	W5	W6	W7	W8	W- сумарне	W- середнє
1	geschickt	0,86				0,25			0,78	1,89	0,24
2	helle		-	-		-	0,8	0,5	0,67	1,97	0,25
3	begabt	0,84		0,45	0,55			-	-	1,84	0,23
4	bedacht		0,22						-	0,22	0,03
5	talentiert	0,44	0,22	0,5						1,16	0,15
6	überlegt	0,67	0,46						-	1,13	0,14
7	urteilsfähig		-	-	-					0	0
8	lebens- tüchtig		-							0	0
9	verständlich	0,36	0,58	0,56						1,5	0,19
10	vernunft- begabt	1		0,52				0,33	-	1,85	0,23
11	zurech- nungsfähig	0,5						-		0,5	0,06
12	vernünftig	0,52	0,4							0,92	0,12
13	scharf- sinnig		0,6	0,51		0,5		-	0,67	2,28	0,29
14	geistreich	0,96	0,47	0,07		-	0,57	0,67		2,74	0,34
15	aufgeklärt	0,14								0,14	0,02
16	bedächtig	0,23		-						0,23	0,03
17	durchdacht					-	-	-	-	0	0

18	feinsinnig							-		0	0
19	feinspürig	0,5		-	-	-	-	-	-	0,5	0,06
20	gelehrt	0,67	0,79	0,59	0,57	-				2,62	0,33
21	Hand und Fuß haben		-	-				-		0	0
22	clever	-	0,73	0,57	1	0,5		1	1	4,8	0,6
23	diploma- tisch	0,71		0,24						0,95	0,12
24	sinnvoll		0,33	0,91						1,24	0,16
25	umsichtig	0,22						-		0,22	0,03
26	geweckt		-	0,79				-		0,79	0,1
27	aufgeweckt	0,25	0,59	0,91					0,5	2,25	0,28
28	gelehrig		0,14	0,42						0,56	0,07
29	wach		0,33			0,25				0,58	0,07
30	klarden- kend	-	-	-				-	-	0	0

За результатами „тесту на ядро” найбільшу вагу серед тестованих прикметників, прислівників має слово clever (0,6). І відповідно ми його також зарахували до основної групи.

Отримані дані дозволяють провести інвентаризацію за даною процедурою і фразеологічних одиниць зі значенням інтелекту, які були виписані з словників під редакцією В.І. Гавриця, О.П. Пророченко, Л.Е. Біновича і за вагою цих ядерних одиниць вони також підлягали певній стратифікації, повний опис процедури якої може бути предметом окремої статті.

Список літератури

1. Бабенко Л.Г. Лексические средства для обозначения эмоций в русском языке. – Свердловск: Изд-во ГПИ, 1989. -184с.
2. Быстрова Л.В., Капатрук Н.Д., Левицкий В.В. К вопросу о принципах и методах выделения лексико-семантических групп слов // Филол. науки.- 1980. - № 6. – С. 75-78.
3. Левицкий В.В. Статистическое изучение лексической семантики. -К., 1989.- 155с.
4. Левицкий В.В., Огуй О.Д., Кійко Ю.С., Кійко С.В. Апроксимативні методи вивчення лексичного складу. - Чернівці, Рута, 2000.-136с.
5. Степанова Г.В., Шрам А.Н. Введение в семасиологию русского языка.- Калининград, „Калининградская правда“, 1980.-72с.

Список лексикографічних джерел

6. Bulitta E., Bulitta H.: Das grosse Lexikon der Synonyme – Frankfurt am Main: S. Fischer Verlag GmbH, 2005. – 1049 S.
7. Bünting K., Karatas R.: Deutsches Wörterbuch – Chur/Schweiz: Isis Verlag AG, 1996. – 1472 S.
8. Duden. Das Synonymwörterbuch. – Mannheim, Leipzig, Wien, Zürich: 3., völlig neu erarbeitete Auflage: Dudenverlag, 2004 – Bd. 8. – 1104 S.
9. Duden. Deutsches Universalwörterbuch. – Mannheim / Wien / Zürich:

- Dudenverlag, 1996. – 1816 S.
10. Görner H., Kempcke G. Synonymwörterbuch. –Leipzig: VEB Bibliographisches Institut, 1974. – 643 S.
 11. Lingen. Neues deutsches Wörterbuch – Köln: Lingen Verlag, 2003. – 1055 S.
 12. Peltzer K., Normann R.: Das treffende Wort: Wörterbuch sinnverwandter Ausdrücke – Thun: Ott Verlag, Aufl.19, 1994. – 695 S.
 13. Wahrig G. Wörterbuch der deutschen Gegenwartssprache. – Gütersloh: Bertelsmann Lexikon Verlag GmbH, 1994. – 1824 S.

Ugrinyuk R. Inventarization of the Lexico-Phraseological Group of German Substantives with Meaning Intellect

This article deals with the problems of inventarization of an uninvestigated lexico-phraseological group of German adjectives with meaning intellect. Some formal methods (developed by V.Levitskiy and his school) have been used.